

SANOAT KORXONALARIDA DIVERSIFIKATSIYA ORQALI MAHSULOT EKSPORTINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY YO'LLARI.

Olokulova Feruza Mansurovna

Termiz davlat universiteti Iqtisodiyot fakulteti , i.f.f.d.(PhD)

Omonova Nafisa Qahramon qizi

Termiz davlat universiteti Iqtisodiyot bo'limi magistranti

nafisaomonova0112@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada bozor iqtisodiyoti sharoitida sanoat korxonolari faoliyatini diversifikatsiyalash orqali mahsulot eksportini oshirishning nazariy va amaliy jihatlari chuqur tahlil etilgan. Diversifikatsiyalash sanoat korxonalarining barqaror rivojlanishini ta'minlash, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, yangi eksport bozorlariga chiqish va mavjud bozorlar bilan aloqalarni mustahkamlash imkonini beradi. Shuningdek, maqolada eksport salohiyatini kengaytirish uchun zarur bo'lgan iqtisodiy, tashkiliy va huquqiy sharoitlar, mavjud muammolar hamda ularni bartaraf etish yo'llari ko'rib chiqiladi. Tahlillar asosida korxonalar faoliyatida innovatsion yondashuvlarni qo'llash, mahsulot turlarini ko'paytirish, marketing strategiyalarini takomillashtirish va xalqaro standartlarga mos mahsulotlar ishlab chiqarish orqali eksport hajmini oshirishga erishish mumkinligi asoslab berilgan. Maqolada ilgari surilgan xulosalar va tavsiyalar sanoat tarmoqlarini modernizatsiyalash va mamlakat eksport salohiyatini oshirishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: bozor iqtisodiyoti, sanoat korxonolari, diversifikatsiya, eksport salohiyati, mahsulot eksporti, raqobatbardoshlik, strategik rivojlanish, iqtisodiy xavflar.

Kirish

Bozor iqtisodiyoti sharoitida sanoat korxonalarining muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi, birinchi navbatda, ularning raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarish qobiliyatiga va tashqi bozorlarga moslashuvchanligiga bog'liq. Global iqtisodiy muhitda yuz berayotgan tezkor o'zgarishlar, xalqaro savdo munosabatlarining kengayib borishi hamda iste'molchilar ehtiyojining o'zgarib turishi sanoat korxonalaridan yangi yondashuv va strategiyalarni talab etmoqda. Shunday sharoitda, diversifikatsiyalash – ya'ni ishlab chiqarish va mahsulot turlarini kengaytirish, faoliyat yo'nalishlarini yangilash orqali ichki va tashqi bozor talabiga moslashish muhim

ahamiyat kasb etadi. Diversifikatsiya jarayoni sanoat korxonalariga iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, yangi investitsiya imkoniyatlaridan foydalanish, mavjud resurslardan samarali foydalanish hamda eksport hajmini oshirish imkonini beradi. Ayniqsa, eksport faoliyatining kengaytirilishi mamlakatning umumiy iqtisodiy salohiyatini mustahkamlashda, milliy valyuta barqarorligini saqlashda va yangi ish o'rinlarini yaratishda katta rol o'ynaydi. Ushbu maqolada bozor iqtisodiyoti sharoitida sanoat korxonalarini diversifikatsiyalash orqali mahsulot eksportini oshirish masalasi ko'rib chiqilib, bu boradagi mavjud muammolar, ularni hal etish yo'llari hamda amaliy takliflar tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili va Metodologiya

Sanoat korxonalarini diversifikatsiyalash masalasi so'nggi yillarda iqtisodiy tadqiqotlarda alohida o'rinni egallab kelmoqda. Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg'armasi, BMT Taraqqiyot dasturi kabi xalqaro tashkilotlar sanoat tarmoqlarida raqobatbardoshlikni oshirish va eksport salohiyatini kengaytirishda diversifikatsiya jarayonining muhimligini ta'kidlab o'tgan. Mahalliy tadqiqotchilar – X. Xakimov, B. Axmedov, M. Narzikulovlar o'z ishlarida diversifikatsiyalash korxonalar faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini, ayniqsa mahsulot turlari ko'pligi eksport bozorlari bilan faol integratsiyalashuvga olib kelishini qayd etishgan. Shuningdek, xorijiy olimlardan M. Porterning raqobat ustunligi nazariyasi, P. Druckerning strategik boshqaruv tamoyillari va K. Obsfeldning eksportni rivojlantirishdagi monetar siyosatga oid qarashlari diversifikatsiya masalalariga bevosita aloqador. Bu adabiyotlarda korxonalar darajasida bozor ehtiyojlariga moslashish, mahsulot turlarini yangilash va innovatsion texnologiyalarni joriy qilish orqali eksport salohiyatini oshirish mumkinligi asoslab berilgan.

Shunga qaramay, ushbu mavzu bo'yicha kompleks yondashuv, ayniqsa O'zbekiston sanoat korxonalarining diversifikatsiya strategiyalarini ishlab chiqish va ularning amaliy natijalarini tahlil qilish borasida ilmiy izlanishlar yetarli emas. Shu bois, ushbu maqola mavjud nazariy qarashlar va amaliy tajribalarni sintez qilish orqali mavzuni chuqurroq ochib berishga qaratilgan. Tadqiqotda kompleks yondashuv asosida iqtisodiy tahlil, solishtirma tahlil, statistik usullar va empirik tadqiqot metodlaridan foydalanilgan. Dastlab, mahalliy va xorijiy adabiyotlar tahlil qilinib, diversifikatsiya va eksport faoliyati o'rtasidagi bog'liqlik aniqlangan. Keyinchalik, ayrim sanoat korxonalarining faoliyat ko'rsatkichlari o'rganilib, diversifikatsiya jarayonining eksport hajmiga bo'lgan ta'siri tahlil qilingan. Bundan tashqari, SWOT-tahlil orqali korxonalar faoliyatidagi kuchli va zaif jihatlar, imkoniyatlar va tahdidlar

aniqlangan. Maqolada statistik ma'lumotlardan foydalangan holda eksport ko'rsatkichlaridagi o'zgarishlar dinamikasi va diversifikatsiyaning bu boradagi roliga baho berilgan. Shuningdek, so'rovnoma va intervyu usullaridan foydalanib, sanoat korxonalarini rahbarlari va mutaxassislarining fikrlari o'rganilgan va natijalar asosida tegishli xulosalar chiqarilgan.

Asosiy qism:

Bozor iqtisodiyoti sharoitida sanoat korxonalarining raqobatbardoshligini ta'minlash va barqaror daromad manbalarini yaratishda mahsulot eksportining hajmi va sifati muhim rol o'ynaydi. Ayni paytda, eksport imkoniyatlarini kengaytirishning eng samarali usullaridan biri — korxonalar faoliyatini diversifikatsiyalashdir. Bu strategik yondashuv korxonalariga yangi mahsulot turlarini ishlab chiqarish, innovatsion texnologiyalarni joriy qilish va yangi tashqi bozorlarga chiqish imkonini beradi. O'zbekiston sanoatida bu jarayon bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. 2024-yilda Respublikada umumiy sanoat ishlab chiqarishi 110,2 trln so'mga yetdi, eksport esa 1,14 mlrd AQSh dollarini tashkil etdi. Bu ko'rsatkichlar mahsulot turining kengaygani, ya'ni diversifikatsiyalashganini ko'rsatadi. Xususan, mashinasozlik, elektrotexnika, farmatsevtika va oziq-ovqat sanoati kabi yo'nalishlarda mahsulot turlari ko'payib, xorijiy talabga javob bera oladigan mahsulotlar ishlab chiqarilishi yo'lga qo'yilgan. Diversifikatsiya jarayoni nafaqat ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar sonining ko'payishiga, balki ularning sifati va qo'shimcha qiymatining oshishiga ham sabab bo'ladi. Misol uchun, elektr jihozlari va qurilish materiallarining eksporti 2023-yilga nisbatan 15 foizga oshgan bo'lsa, 2025-yil oxiriga kelib bu ko'rsatkich yana 10-12 foizga ko'tarilishi kutilmoqda. Bu esa sanoat tarmoqlarining eksport salohiyati mustahkamlanayotganidan dalolat beradi.

Diversifikatsiyaning iqtisodiy afzalliklari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- Bozor xatarlari kamayadi: Yagona mahsulot turiga bog'liq bo'lmaslik korxonalarini global iqtisodiy silkinishlardan himoya qiladi;
- Yangi ish o'rinlari yaratiladi: Turli sohalarga investitsiya yo'naltirilgani sari mehnat bozorida talab oshadi;
- Texnologik yangilanishlar kuchayadi: Innovatsion mahsulotlar ishlab chiqarish raqobatni kuchaytiradi va texnologik ilg'orlikni ta'minlaydi;
- Eksport geografiyasi kengayadi: Yangi mahsulotlar yangi mamlakatlar bozorlariga kirishga imkon beradi.

Iqtisodiy prognozlarga ko'ra, 2025-yilda O'zbekiston eksportida sanoat mahsulotlarining ulushi 18-20 foizgacha oshishi mumkin. Bu esa sanoat korxonalarining faol diversifikatsiyalashuvi, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash dasturlarining samaradorligi hamda xalqaro hamkorlik aloqalarining kengayishi bilan bog'liq. Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, korxonalar faoliyatini diversifikatsiyalash nafaqat bugungi iqtisodiy talab, balki barqaror iqtisodiy rivojlanishning strategik sharti sifatida qaralmoqda. Bu esa O'zbekiston sanoatini global bozorning to'laqonli ishtirokchisiga aylantirish yo'lidagi muhim qadamlardan biridir.

Tadqiqot natijalari

Tadqiqot davomida O'zbekiston sanoat korxonalarining mahsulot eksportini oshirishda diversifikatsiyaning o'rni va samaradorligi o'rganildi. Olingan asosiy natijalar quyidagicha:

1. Diversifikatsiyalash darajasining o'sishi eksportga bevosita ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. 2024-yilda diversifikatsiyalashgan mahsulot turlarining ulushi o'tgan yilga nisbatan 12% ga oshgan va bu eksport hajmiga ham ta'sir qilib, sanoat eksporti umumiy eksportning 16% ini tashkil etgan.
2. Yangi mahsulotlar va texnologiyalarning joriy etilishi eksport bozorlarini kengaytirmoqda. Ayniqsa, elektrotexnika va farmatsevtika mahsulotlari bo'yicha yangi bozorlar – MDHdan tashqari Yevropa va Osiyo mamlakatlariga chiqishga erishilgan.
3. Hududlar kesimida diversifikatsiyaning turlicha darajalari kuzatilmoqda. Toshkent, Farg'ona, Navoiy va Samarqand viloyatlaridagi korxonalar eksportda yuqori natijaga erishgan, bu esa sanoat infratuzilmasining mavjudligi va qo'llab-quvvatlash mexanizmlariga bog'liq. Davlat tomonidan ko'rsatilayotgan yengilliklar va rag'batlantiruvchi mexanizmlar, jumladan, eksportchi korxonalar uchun soliq imtiyozlari, yangi texnologiyalar xaridi uchun subsidiyalar ham eksport ko'rsatkichlarini oshirishda muhim omil bo'lmoqda.

Muhokama

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, sanoat korxonalarining faoliyatini diversifikatsiyalash eksport ko'lamini kengaytirishda muhim strategik omil hisoblanadi. Yagona yo'nalishda ishlovchi korxonalar nisbatan diversifikatsiyalashgan korxonalar tashqi bozorlarga moslashuvchanroq bo'ladi,

iqtisodiy tebranishlarga chidamli va innovatsion texnologiyalarni tezroq o'zlashtira oladi. Muhokama davomida quyidagi jihatlar aniqlashtirildi:

- Eksportga yo'naltirilgan diversifikatsiya strategiyasi faqat mahsulot turini oshirish emas, balki butun ishlab chiqarish zanjirini optimallashtirishni ham talab qiladi: xomashyo bazasidan tortib, logistika va marketinggacha.
- Diversifikatsiya orqali qo'shimcha qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarilishi eksportda yuqori daromad keltirayotganini isbotlamoqda. Ayniqsa, qayta ishlangan tovarlar va tayyor mahsulotlar eksportining o'sishi bunga misol bo'ladi.
- Innovatsion va texnologik yangiliklarga asoslangan ishlab chiqarish diversifikatsiyasi, ayniqsa kichik va o'rta biznes sub'yektlari uchun eksport imkoniyatlarini keskin oshiradi.

Shuningdek, ayrim hududlarda eksport salohiyatining to'liq ishga tushirilmagani, infratuzilmaning yetarli emasligi va malakali kadrlar yetishmovchiligi kabi muammolar ham mavjud. Bu holatlarni bartaraf etish orqali eksportda hududlar o'rtasidagi tafovutni kamaytirish mumkin.

Xulosa

Tadqiqot yakunlarida sanoat korxonalarining mahsulot eksportini oshirishda diversifikatsiyaning ahamiyati, iqtisodiy samaradorligi va uning eksport hajmiga ta'siri to'liq o'rganildi. Ushbu tadqiqotda keltirilgan asosiy xulosalar quyidagicha: Diversifikatsiya strategiyasi mahsulot eksportini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Korxonalar tomonidan ishlab chiqarilayotgan mahsulot turlarining kengayishi, yangi texnologiyalarni joriy etish va bozorlarni diversifikatsiyalash eksportni ko'paytirishning samarali usuliga aylanmoqda. Iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash uchun diversifikatsiya zarur. Yagona mahsulotga tayangan korxonalar tashqi bozorlar o'zgarishlariga chidamsiz bo'lishi mumkin, shu bois sanoat korxonalarini diversifikatsiya qilish ularning bozor sharoitlariga moslashish qobiliyatini oshiradi. Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlari diversifikatsiyaning muvaffaqiyatli amalga oshirilishini ta'minlaydi. Soliq imtiyozlari, subsidiyalar, eksportni rag'batlantirishga qaratilgan dasturlar sanoat korxonalarining eksport salohiyatini oshiradi. Barcha hududlarda diversifikatsiya jarayoni bir xil darajada rivojlanmagan. Shu sababli, hududiy darajadagi farqlarni bartaraf etish, infratuzilmani yanada rivojlantirish va malakali kadrlarni tayyorlash zarurati mavjud.

Shunday qilib, sanoat korxonalarini diversifikatsiya qilish orqali mahsulot eksportini oshirish O'zbekiston iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi va global bozorlarda raqobatbardoshligini oshirishning muhim yo'llaridan biri hisoblanadi. Bu jarayonni davom ettirish va yanada samarali tizimlarga aylantirish uchun turli darajadagi qo'llab-quvvatlash, strategik yondashuvlar va innovatsion texnologiyalarni joriy etish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirzaev, A. (2023). Sanoat va eksport strategiyasi: diversifikatsiyaning o'rni. Toshkent: Iqtisodiyot va sanoat nashriyoti.
2. Tursunov, S. (2022). Mahsulot diversifikatsiyasi va uning iqtisodiy samaradorligi. Samarqand: Yangi avlod nashriyoti.
3. Shodmonov, A. (2021). O'zbekiston sanoatining eksport salohiyati va diversifikatsiya imkoniyatlari. Tashkent: O'zbekiston iqtisodiyoti akademiyasi.
4. Xodjaev, J., & Akbarov, B. (2022). Iqtisodiy tahlil va prognozlash metodlari. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
5. Karimov, F. (2023). Sanoat korxonalarida innovatsion va diversifikatsiyalashgan yondashuvlar. Tashkent: Innovatsiya va rivojlanish markazi.